

ÚJ MÓDSZER A GAZDASÁGI TÉR AGRÁR SZEMPONTOK SZERINTI FELOSZTÁSÁRA*

(A new method for dividing economic space from
agricultural point of view)

FEHÉR ALAJOS

Tér, táj, régió, körzet

A térrel kapcsolatos filozófiai és földrajzi nézetek nagyon hosszú ideig a természeti-fizikai térhez kapcsolódtak. A 40-es években folytatott telephely kutatások és II. világháború utáni amerikai térgazdasági iskola azonban áttörést jelentettek. Felismerték, hogy a természeti tér mellett a gazdasági tér is létezik, s ennek fejlődését egyensúlytalanságok kísérik. Napjainkban széles körben elterjedt az ún. „háromosztatú tér” fogalma, ami a természeti-fizikai tér mellett, a gazdasági és társadalmi tér fogalmakat is használja. A gazdasági tér létezését a „nemzetközi és hazai piaci kapcsolatok erőviszonyaiban, a gazdasági ráfordítások és hozamok arányaiban, a piaci viszonyokban, az eltérő ár- és értékviszonyokban, a különböző szállítási tarifákban, a támogatási és elvonási formák konkrét területi hatásaiban” látja tükröződni.

A tér, illetve annak vetületei azonban csak meghatározott struktúrákkal együtt, azok rendszereként vizsgálható és értelmezhető. A struktúrák vizsgálatát a különböző téregységek (táj, régió, körzet) szintjén és egymáshoz való kapcsolódásukban, a részstruktúrák és szegmensek fejlődésére, belső összetételére, minőségére egymáshoz és az egészhez való viszonyukra kiterjedően több dimenzióban célszerű elvégezni. A természetükből eredően inter- és multidiszciplináris vizsgálatok egyik előfeltétele az egyes tudományos diszciplínák határait túllépő fogalmak és kategóriák egyértelmű használata.

A táj Pécsi M. szerint „A hosszú természettörténeli és a rövid, de igen hatékony gazdasági, társadalomtörténeli fejlődés eredménye. A tájat természeti és társadalomtörténeli kategóriaként ember-centrikusan kell értékelni”. Marosi S. fontosnak tartja annak hangsúlyozását, hogy „A táj térkategória...a térnek olyan, a szomszédságtól a hierarchiai szintnek megfelelően többé-kevésbé elhatárolható egysége, amely a természeti és antropogén folyamatok és törvényszerűségek kölcsönhatására egyéni sajátosságokkal rendelkezik.”

A térben folytatott anyagi tevékenység – térhasználat, térgazdálkodás – során azonban a tájon belül kisebb egységeket [altájakat, kistérségeket (mikrorégiókat)] és adott tevékenység pl. a gazdálkodás szempontjából sajátosnak tekinthető gazdasági

* A matematikai-statisztikai módszerek alkalmazásánál, s a számítástechnikai megoldásuknál dr. Pummer László tudományos munkatárs, az ábrák elkészítésében Mezey Péter tudományos segédmunkatárs, míg az adatbázis kezelésében és rendezésében Gresák Klára és Zörög Zoltán intézeti mérnökök jelentős segítséget nyújtottak a szerzőnek.

mikrokörzeteket, „múltajakat” is megkülönböztethetünk. Az elmondottakból adódik, hogy a szerzők a tájat nem csupán a fizikai-természeti tér, hanem a gazdasági és társadalmi térben is értelmezhető, alkalmazható fogalomként kezelik, illetve ajánlják.

A régió ma az egyik leggyakrabban használt, mégis a legképlékenyebb kategóriának tekinthető. A régió fogalmáról, klasszifikációs egységként történő használatáról *Faragó L.* munkájában olvashatunk. Szerinte „...a régió lehet bármely, több települést magában foglaló terület, amely valamilyen közös jellemzővel, érdekekkel bír, vagy amellyel társítható valamilyen probléma, vagy feladat”. A régió alaptípusainak felsorolása, s a definíció arra enged következtetni, hogy a régió a háromszatú tér bármely vetületében értelmezhető tér egységet jelent. A hivatkozott szerzőnél a régió és a körzet esetenként szinonim fogalomként is megjelenik.

A körzet általában a gazdasági tér egysége, és széles körben használják a mezőgazdasági terek felosztásánál is. *Erdei F.* szerint „a termelés olyan területi elhelyezését jelenti, amely az egyes területek gazdasági és természeti feltételeinek megfelelő komplex egységbe foglalja a terület termelési ágait és a szükségleteket, a területi munkamegosztás alapján”. Ismeretesek a mezőgazdasági tér felosztásának másfajta megközelítései is. *Enyedi Gy.* például vitatja –, hogy a körzet a társadalmi-gazdasági élet komplexitását fejezné ki. Véleménye szerint a térfelosztás különböző célokból történik, ettől függ a felosztás ismérveinek és módszereinek kiválasztása és a földrajzi-taxonómiai egységek kialakítása. Azaz körzetnek olyan egységek tekinthetők, amelyek adott ismérvek szempontjából homogének. Ezek ugyanis azonos módon reagálnak a gazdaságpolitikai beavatkozásokra, s így a tervezés területi egységeiként is számba vehetők.

A táj kutatás mint tudományos feladat meghatározásánál kiinduló alapként *Marosi S.* munkáit kezelhetjük. Saját eredményeinket is felhasználva a korszerű, agrárcélú táj kutatást „... olyan szintetizáló feladatként definiálhatjuk, amely a táj természeti, földrajzi, települési, társadalmi, gazdasági, kulturális stb. tényezőit rendszerként kezeli és azokat a mezőgazdálkodásra gyakorolt befolyásuk alapján minősíti és értékeli. A térfelosztást e feladat részeként kezeljük és keressük a mezőgazdaság szempontjából fontos térgazdasági kapcsolatrendszereket, azok elemeit, valamint a kapcsolatrendszert jellemző mutatókat, a rendszer belső összefüggéseit és az adott kapcsolatrendszerek szempontjából viszonylag homogénnek tekinthető terület-egységeket.

A fogalomból adódik, hogy a korszerű táj kutatás inter- és multidiszciplináris jellegű, csak a különböző tudományterületek szoros együttműködésével megoldható, a fejlesztés, a gyakorlat és az üzleti szféra igényeit is figyelembe vevő feladat. Kutatásainkban – a vállalt feladatnak megfelelően – elsősorban a „körzet” fogalmat használjuk.

A kedvezőtlen adottság és a gazdasági elmaradottság a legtöbb esetben egyidejűleg jelenik meg egy-egy körzetben vagy körzetcsoportban. Éppen ezért a mezőgazdasági szempontú térfelosztásban és térhatárok kialakításánál ebbe a körbe általános értelemben a következő területeket célszerű besorolni:

- ahol a terület meghatározó része a mezőgazdasági termelés szempontjából az átlagostól kedvezőtlenebb természeti adottsággal (lejtősség, túlzott nedvesség, tömődöttség, savanyúság, szikesség stb.) rendelkezik;
- nem alakítható ki olyan jövedelmezőséget biztosító termelési szerkezet, ami a mezőgazdasági termelők érdekeltségét tartósan fenntartaná.

Az észak-magyarországi agrárgazdasági tér és néhány sajátossága

A vizsgált terület Észak-Magyarország, ami földrajzi értelemben nagyobb részben az Észak-Magyarországi Középhegység makrorégiót foglalja magában. Tekintettel arra, hogy a földrajzi besorolás mellett közigazgatási határokat is követnünk kellett, Borsod-Abaúj-Zemplén, Heves és Nógrád megyék közigazgatási területeivel határoltuk le a vizsgált térséget. Így az nem tartalmazza a Visegrádi-hegység és a Börzsöny mezorégiókat. Magában foglalja viszont a Közép-Tisza-vidék mezorégióból a Taktaközt, a Borsodi árteret és a Hevesi-árteret, az Észak-Alföldi hordalékkúp-síkságból a Gyöngyös-Heves vidék és Borsod-Zemplén-síkvidék szubrégiókat, valamint a Tápó-Galga-Zagyvavidék szubrégió egy részét és a Felső-Tisza-vidék mezorégióból a Bodrogtörzs Borsod-Abaúj-Zemplén megyei részét.

Az észak-magyarországi terület mezőgazdaságának természeti erőforrásait vizsgálva, Laczkó L. megállapítja, hogy a járási részletességű vizsgálatok alapján a terület nagyobb része a mezőgazdálkodás szempontjából kedvezőtlen adottságokkal rendelkezik. Ezek elsősorban Nógrád megyében koncentrálódnak. Ezt követik a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei, majd a Heves megyei járások. Egy másik tanulmányban Laczkó L. azt állapítja meg, hogy Borsod-Heves és Nógrád megyékben az ország 88 kedvezőtlen adottságú mezőgazdasági területéből 63 található. Az elmaradottságot a lakosság alacsony jövedelmi színvonalával, a kedvezőtlen lakásviszonyokkal, az iskolázottsággal, a kereskedelmi ellátottsággal, s az ipari foglalkoztatottak viszonylag alacsony arányával jellemezték, s ezek okát a mezőgazdasági termelés kedvezőtlen adottságaiban vélte megtalálni.

Dorgai L. – Laczkó L. a kedvezőtlen adottságokat és a gazdasági lemaradást a hegy- és dombvidéki területek magas arányával, s az ehhez történő alkalmazkodás zavaraiival hozzák összefüggésbe.

Észak-Magyarország gazdaság-, társadalom- és természetföldrajzi vonatkozásban egyaránt sokoldalúan kutatott területnek számít. A kutatások jelentős része egy-egy földrajzi kistérség, vagy gazdasági, társadalmi körzet sajátosságainak feltárására, a fejlesztés tudományos megalapozására irányult. Kutatásunk korábbi szakaszában mi magunk is ezt az irányzatot követtük.

E munkákból az agrár szempontú regionális kutatások terén általánosnak tekinthető megállapítások a következők.

A regionális különbségek összetett történelmi, társadalmi, gazdasági és természeti folyamatok eredményei. Mérésük, minősítésük rendkívül bonyolult feladat. A megoldás több mutatórendszerben, korszerű matematikai-statisztikai módszerekkel, a sajátosságok figyelembevételével képzelhető el. Meghatározott körzetek számára a regionális különbségek, fejlődési egyenlőtlenségek gazdasági elmaradottságot jelentenek.

A nagyobb közigazgatási egységek fontos szerepet játszanak a gazdasági terек, körzetek képződésében, azonban az esetek túlnyomó többségében nem tekinthetők homogén terекnek sem mezőgazdasági, sem pedig általában véve gazdasági szempontból.

A földrajzi regionális egységek (mikrorégiók, szubrégiók) határai általában nem esnek egybe azokkal a határokkal, amelyek a történelmi fejlődés, a gazdasági és társadalmi adottságok és változások, a mezőgazdasági térhasználat szempontjából a regionális különbségek határvonalait jelentik.

és az alkalmazkodási stratégia időbeni váltása napjainkig is mérhető pozitív eredményt jelentett.

A nyolcvanas évek végére kialakult az a meggyőződésünk, hogy Észak-Magyarországon időben és térben differenciált regionális válsággal állunk szemben, ami a korábbi egyensúlyzavarok mellett nagy részben az agrárágazatnak a rendszerváltás idején történő túlpolitizálásával, a privatizációval, a kárpótlással, az állami támogatások gyors leépítésével és az integrációs szervezetek széthullásával függték össze. A válság kialakulásáról, természetéről, hatásairól és lehetséges kezeléséről több tanulmányt is megjelentettünk.

A gazdasági tér agrárszempon t u felosztása Észak-Magyarországon

Az Országos Tudományos Kutatási Alap támogatásával folyó munkánk¹ egyik célja az volt, hogy a hazai mezőgazdasági, statisztikai adatszolgáltatásra támaszkodva olyan mutatórendszert alakítsunk ki, amelyek:

- megbízhatóan számba veszi a mezőgazdasági adottságokat (ideértve a mezőgazdaság szempontjából kedvezőtlen adottságokat is), méri az agrártermelők ezekhez való alkalmazkodását és alkalmas adott területek, agrár körzetek gazdasági fejlettségének, illetve elmaradottságának minősítésére;
- a hazai sajátosságok és az adatszolgáltatás figyelembevételével harmonizál az Európai Unióban alkalmazott rendszerrel;
- olyan célmutatóval rendelkezik, ami mikrogazdasági szinten képezhető, ugyanakkor tartalmát tekintve a szélesebb körben alkalmazott makrogazdasági teljesítménymutatókkal összehasonlítható;
- képzése adózási és számviteli adatokból könnyen megoldható, külön adatgyűjtést nem igényel, mind a nagyüzemek, mind pedig az egyéni magángazdaságok, kistermelők nyilvántartásaiból előállítható, illetve számítható;
- a célmutató aggregált, a mezőgazdasági termelők érdekeltségének centrumában álló jövedelemmutató legyen;
- a célmutató önmagában is legyen alkalmas az agrártermelők alkalmazkodásának megközelítő mérésére és minősítésére.

A területek mezőgazdasági adottságait, s a körzetek gazdasági fejlettségét több módszer szerint is vizsgáltuk.

A különböző módszerekkel kialakított körzetekben a mezőgazdasági adottságokat, az Európai Unió országai számára ajánlott mutatók² közül a hazai statisztikából számítható kilenc mezőgazdasági mutató alapján minősítettük. (Ezek a mutatók a következők voltak: *a szántóterület aránya; a szántóterület aranykorona-értéke; a takarmánytermő területre jutó állategység; az egy főre jutó árbevétel; az egy hektár mezőgazdasági területre jutó árbevétel; az egy főre jutó személyes jövedelem; az őszi búza, a kukorica és a lucerna termésátlagai.*)

A sokak által sommásan kedvezőtlen adottságúnak minősített területen belül jelentős különbségeket találtunk. A leginkább elmaradott területek elsősorban a makrorégió peremvidékein, hegyvidéki részein koncentrálnak, míg a kedvezőbb adottságúak a szőlős-vidékek és az észak-magyarországi déli termékenyebb síkságok közül kerülnek ki. A folyóvölgyek általában kevésbé kedvezőtlen adottságú körzetekbe esnek.

Az 1936-tól napjainkig terjedő időszakra vonatkozó vizsgálataink alapján megállapítottuk, hogy *a regionális különbségek ben és a regionális válságok bekövetkeztében, illetve mélységében igen fontos szerepe van az agrártermelők eltérő alkalmazkodó képességének és az alkalmazkodás sikerességének.*

Korábbi kutatási eredmények és saját eredményeink is azt bizonyították, hogy a bruttó jövedelem mutatók alkalmasak az alkalmazkodóképesség mérésére és egyben a gazdasági fejlettség, illetve elmaradottság mérésére szolgáló mutatórendszer célmutatójának a szerepére is. A mutató kielégíti mindazokat a követelményeket, amelyeket az előzőekben a célmutatóval szemben megfogalmaztunk. Közvetlenül alkalmas az agrártermelők alkalmazkodási sikerességének mérésére, s többéves adatsorok segítségével az alkalmazkodóképességre is következtethetünk. A vizsgált bruttó jövedelem mutató ugyanis a szövetkezetek és az egyéni magángazdaságok érdekeltiségének centrumában állva azzal minősíti az alkalmazkodó képességet, s mutatják annak sikerességét, hogy a termelők mennyire képesek az érdekeltségüknek megfelelő cselekvésre. Ugyanakkor a bruttó jövedelem mutatók más – az adott terület fejlettségét, illetve elmaradottságát minősítő – mutatókkal való szoros kapcsolatuk miatt a területek agrár szempontú fejlettségének közvetett mérésében is figyelemre méltónak tűntek.

Megfelelő matematikai-statisztikai módszerekkel körzetenként és időszakonként változóan olyan mutatórendszert állíthatunk elő, melynek tagjai az egy főre jutó bruttó jövedelem alakulását leginkább befolyásolják. Ennek segítségével modellezhetők a különböző agrárpolitikai, illetve válságkezelési intézkedéseknek az egyes mutatókra, s valójában az egész mutatórendszerre, ezen belül is kiemelten az egy főre jutó bruttó jövedelem-mutatóra gyakorolt hatásai.

Összehasonlítottuk az Európai Unió országai számára ajánlott mutatórendszer és az 1 főre jutó bruttó jövedelem mutatója szerinti regionális különbségeket s azt találtuk, hogy a kistájak és körzetek nagyobb részében hasonló eredményeket kaptunk.

Így a kutatásban magától értetődő igényként fogalmazódott meg az agrártermelők érdekeltiségi centrumát jól kifejező mutató, az egy főre jutó bruttó jövedelem mutatójának az agrárcélú térfelosztásban és a térlehatárolásban történő felhasználása.

A kutatómunka során azonban számos módszertani és interpretációs kérdést is kezelniünk kellett, illetve meg kellett oldanunk:

a) A különböző bruttó jövedelem tartományba tartozó egységek térbeli összekapcsolása. A gazdasági terek képzésénél általános probléma a képlékenység és a diffúz jelleg. A probléma kezelésére a következő megoldásokat alkalmaztuk:

- több éves adatok átlagolása,
- az agrártermelők adatainak adott településhez kötése, s a települések átlagadatainak alkalmazása,
- a földrajzi kistájak (mikrorégiók) agrártermelőinek csoportosítása, átlagos 1 főre jutó bruttó jövedelem értékek alapján a szomszédos kistájak körzetekké, majd a körzetek csoportokká történő összevonása,
- az agrártermelők megoszlásának, s az elégséges adatszám követelményének megfelelő bruttó jövedelem tartományok képzése.

Az agrárátmenettel és a statisztikai adatgyűjtések nehézségeivel hozható összefüggésbe, hogy még három éves időtartam alatt is előfordult bizonyos kistájakon a vállalkozás nagyságrendű (statisztikai adatszolgáltató) gazdaságok szerény száma, esetenként hiánya. Emiatt több kistáját figyelmen kívül kellett hagynunk a vizsgálatoknál.

Adott szempontok szerinti körzet képzésnek természetes veszélye a más szempontok szerinti heterogenitás, illetve a körzeten belüli „foltok”, területcsoportok közötti eltéré-

sek. Az agrárcélú gazdasági tér felosztásnál a természeti tényezők szerinti eltéréseket a földrajzi téregységek használatával jelentős mértékben csökkentettük. A körzeteken belül a gazdasági fejlettségben, a mezőgazdasági szerkezetben valószínűsíthető eltéréseket pedig homogenitás vizsgálattal, másodlagos térfelosztási ismervek alkalmazásával, illetve területi clusterek képzésével tárjuk fel.

b) A negatív bruttó jövedelem értékek kezelése. A regionális válság adott szakaszában a gazdálkodók bizonyos csoportjának veszteségei akkorák lehetnek, hogy a bruttó jövedelem adott kistérségben, körzetben, vagy körzetcsoportban több év átlagában is negatív értéket mutat. Ennek oka az agrárátmenet azon sajátosságában is kereshető, hogy a korábbi nagyüzemek a veszteségeket egy-egy „kiüresített” szervezetben hagyják vissza, s az újonnan alakított szervezetek a statisztikában a felmondási idő és a végkielégítések miatt csak később, a ténylegestől eltérő bruttó jövedelem tartalommal jelennek meg. Ilyenkor a bruttó jövedelem és más, a gazdasági fejlettség mérésében alapvetőnek tekinthető mutató közötti összefüggések alapvetően eltérnek attól, mint amit a pozitív bruttó jövedelem értékkel rendelkező csoportokban tapasztalhatunk.

A vizsgált időszakban a különböző agrártermelők súlya településenként és kistérségenként is eltérő volt. Előfordult, hogy 3 település nagyüzemei egyetlen év alatt akkor veszteséget realizáltak, hogy az egyébként több, mint 30 településből álló körzetben (Keleti-Cserhát–Hatvani-sík) a bruttó jövedelem jelentős negatív nagyságrendet mutatott.

Tekintettel arra, hogy az agrárátmenet és a regionális válság a vizsgált területen időben és térben egyaránt differenciált, előfordulhatnak olyan gazdasági tér egységek, amelyekben az agrártermelők alkalmazkodása az egy főre jutó bruttó jövedelem mutatójával átmenetileg csak nagy hibahatárok mellett mérhető. Jelen munkánkban a negatív bruttó jövedelem értékkel rendelkező kistérségekből képzett körzeteket elkülönítettük, s azokat külön vizsgáljuk.

c) A makrorégióban „extrémnek” számító bruttó jövedelem értékek okainak feltárása, a körzetcsoport kezelése. A regionális válság és a gazdasági átmenet nemcsak negatív, hanem pozitív irányú eltéréseket is eredményezett. Más területek tapasztalatai, az általános munkanélküliség és recesszió felértékeltek a nagyüzemi munkahelyek szerepét, s kedvezőtlen adottságú, gazdaságilag elmaradott kistérségeken is olyan, nagyüzemi keretek közötti alkalmazkodást váltott ki, ami az országos átlagot jóval meghaladó egy főre jutó bruttó jövedelemben is megmutatkozott. Adott terület meghatározó ágazatának pl. a szőlészet-borászatnak a helyzetében bekövetkezett pozitív irányú elmozdulás is eredményezhet viszonylag magas bruttó jövedelem értéket. Az is előfordulhat, hogy jobb természeti adottságú, gazdaságilag fejlettebb területeken a nagyüzemek a foglalkoztatás csökkentésével, a munkanélküliség viszonylag magas szinten tartásával érnek el kedvező egy főre jutó bruttó jövedelmet.

A későbbi alaposabb vizsgálatok érdekében, a szőlő- és borvidékeket, valamint a magasabb egy főre jutó bruttó jövedelem értékkel rendelkező kistérségeket külön körzetekbe, illetve körzetcsoportokba soroltuk.

A kapott körzetek elhelyezkedését az 1. ábrán mutatjuk be.

Következő lépésként megvizsgáltuk a körzetfelosztásnak, illetve az „osztályozottnak” a megfelelőségét, s azt, hogy az egy főre jutó bruttó jövedelem mutató mellett milyen mutatók juthatnak szerephez a további térfelosztásnál. A vizsgálatot diszkriminancia analízissel végeztük.

A diszkriminancia analízis szignifikáns csoportképző ismérvként igazolta vissza az egy főre jutó bruttó jövedelmet. E mellett csoportképzőként jelent meg az egy főre jutó összes eszközérték, az őszi búza, valamint a napraforgó termésátlaga.

A *I. csoport* (1–4. körzetek) osztályozottsága a legyengébb (15,7%). A vizsgált sokaságon belül a csoport súlya 14 százalékos. Figyelmet érdemel, hogy az esetek 58,8 százaléka inkább az országos átlag alatti (II. és III.) bruttó jövedelem értéket képviselő csoportokba tartozna. Jóval kisebb számban fordulnak elő a makrorégió átlaga feletti bruttó jövedelem értékkel rendelkező esetek. A diszkriminancia analízis rámutatott a csoport viszonylagos instabilitására és egyéb sajátosságaira. Úgy tűnik, hogy a negatív bruttó jövedelmet a regionális válság és az agrárátmenet sajátos velejárójának kell tekintenünk. A regionális tervezésben a negatív bruttó jövedelem értékkel rendelkező területek külön kezelése indokolt. Kiegészítő vizsgálatok szükségesek azonban a negatív értékek keletkezésének okairól, az értékek koncentrációjáról, az adott területek gazdasági fejlettségéről, természeti adottságairól, s a negatív értékek megszűnésének kilátásairól. A csoport körzetei az agrártermelők alkalmazkodása szempontjából a vizsgált időszakban különösen kritikusnak tekinthetők. A kisebb átrendeződések hatására a csoport tagjai az országos átlag alatti bruttó jövedelem értéket képviselő tartományban maradnak. A Tokaji-borvidék és a Hatvani-sík Heves megyei része kivételével, az ide tartozó mikrorégiók mezőgazdasági szempontból elmaradottnak tekinthetők.

A *II. csoport* (5–11. körzetek) osztályozottsága jó (46,4%). Ez azért figyelemre méltó, mert az összes eset 30%-a ebbe a csoportba tartozik. Az esetek egy harmada az I. és a III. – az országos átlag alatti – csoportba tartozna. Csak mintegy 18 százalékban fordult elő olyan eset, ami az országos átlagértékek feletti egy főre jutó bruttó jövedelmet mutat. Ezek területileg a Zagyva-völgyre és a Gyöngyösi-síkra koncentrálnak. Ezek a területeken a természeti adottságokhoz és a gazdasági fejlettséghez képest alacsony bruttó jövedelmet néhány korábbi nagyüzem rekord vesztesége és elhúzódó felszámolása, illetve átalakulása okozza. Valószínűsíthető, hogy a későbbiekben ezek a kistájak más körzetcsoportba kerülnek majd át. A további vizsgálatokban a II. körzetcsoportot is kritikusnak tekintjük a gazdasági fejlettség és az agrártermelők alkalmazkodása szempontjából.

A *III. csoport* (12–13. körzetek) osztályozottsága közepes (33%). A csoport súlya 11 százalékos a mintában. Az esetek 41 százalékban inkább az I. és a II. csoportba tartoznának (zömében csereháti területek), 16% azoknak az aránya, amelyek a IV. illetve V. csoportba illeszkednének (általában a Sajó-völgyhez, a Putnoki dombsághoz és a Nógrádi-medencéhez tartozó területek). A csoport keletkezése és átmeneti léte a 12. körzetben egyik oldalról a korábbi nagyüzemek tömeges felszámolásával és ezek egyenetlen területi eloszlásával, másik oldalról a talpon maradt nagyüzemek és új mezőgazdasági szervezetek javuló alkalmazkodásával függ össze. A 13. körzetben például a nagyüzemek 40 százaléka stabilan és jövedelmezően gazdálkodott, ezek mutatói a IV. csoportnak felelnek meg, míg újabb 35–40 százalékuknál a veszteségek miatt az egy főre jutó bruttó jövedelem értéke inkább a II. csoportnak megfelelő értékek közé sorolható. A továbbiakban a csoport körzeteit és kistájakat elkülönítetten vizsgáljuk. Egy részüket a kritikus területek között, míg másik részüket az átlagosan fejlett területek között említjük majd.

A *IV. csoport* (14–17. körzetek) osztályozottsága megfelelő, 25,4 százalékos. A csoport a teljes minta 36 százalékát öleli fel. Az esetek fele az I. II. és III. csoportokba kerülne, s újabb negyede pedig az V. csoportba tartozó kistájak általában a kedvezőbb természeti adottságúak, gazdaságilag fejlettebbek, az agrártermelők

alkalmazkodó képessége azonban differenciált. A Felső-Tarnai-dombság–Mátralába körzetben például, a kedvezőtlenebb természeti adottságok, a gazdasági elmaradottság ellenére csak 1993-ban jelentek meg számottevőbb veszteségek a nagyüzemeknél. A IV. csoport agrártermelőit a továbbiakban differenciáltan kezeljük. A csoporton belül megkülönböztetünk kedvezőbb természeti adottságokkal rendelkező jól alkalmazkodó, illetve gyengén alkalmazkodó alcsoportokat, kedvezőtlenebb természeti adottságokkal rendelkező és viszonylag jól alkalmazkodó alcsoportot. A körzeteket területet viszonylag fejlett részeiként kezeljük.

Az V. csoport (18–20. körzetek) osztályozottsága is megfelelő (22,6%). Az esetek 9 százaléka tartozik ide. A csoport – mint extrém átlagértékkel rendelkező képződmény – belsőleg differenciált, instabilnak tekinthető. Az ide tartozó agrártermelők jelentős része viszonylag egyenletesen oszlik meg a II., III. és a IV. csoportok között. A csoport magas egy főre jutó bruttó jövedelem értékét az agrártermelők meghatározott alcsoportjának kiugró értékei okozzák. A csoport önálló kezelését – a vizsgált időszakban – alapvetően módszertani okok indokolják.

A vizsgálat eredményeként megállapítható, hogy a csoportba sorolás a sokaság több mint három negyedében közepesnek és jónak tekinthető. (II., III. és IV. csoport) 23 százalék az az arány, ahol az egy főre jutó bruttó jövedelemben a kistáj átlagok olyan szóródást takarnak, hogy a körzetcsoportok (I. és V.) tagjait kiegészítő vizsgálatoknak is alá kell vetni, illetve tervezési egységként különös körülményekkel célszerű felhasználni.

A diszkriminancia-analízis eredményei arra is felhívják a figyelmet, hogy azokban a körzetekben, ahol az egy főre jutó bruttó jövedelem értéke az országos érték körül, vagy a felett alakul alacsonyabb osztályozottsággal, s ennek megfelelően nagyobb szórással, labilitással találkozhatunk. Ezzel szemben úgy tűnik, hogy az alacsony bruttó jövedelem-értékkel rendelkező körzetekben (kivéve a negatív értékűeket) alacsony szinten bekövetkezett „stabilitással” állunk szemben. Alaposan feltételezhető, hogy a ma még viszonylag jól alkalmazkodó körzetekben is fennáll a depresszió, a gazdasági visszaesés és alacsony szinten „stabilizálódás” veszélye.

A teljes sokaságon és az egyes csoportokon belül kanonikus korreláció számításal vizsgáltuk azokat a tényezőket, amelyek 1991–1993-ban a kiválasztott négy következmény változót (függő változót) a legnagyobb mértékben befolyásolták. A következmény változók az egy főre jutó bruttó jövedelem, a 100 hektár mezőgazdasági területre jutó bruttó jövedelem, az egy főre jutó személyes jövedelem és az 1000 Ft összes eszközértékre jutó adózás előtti eredmény voltak.

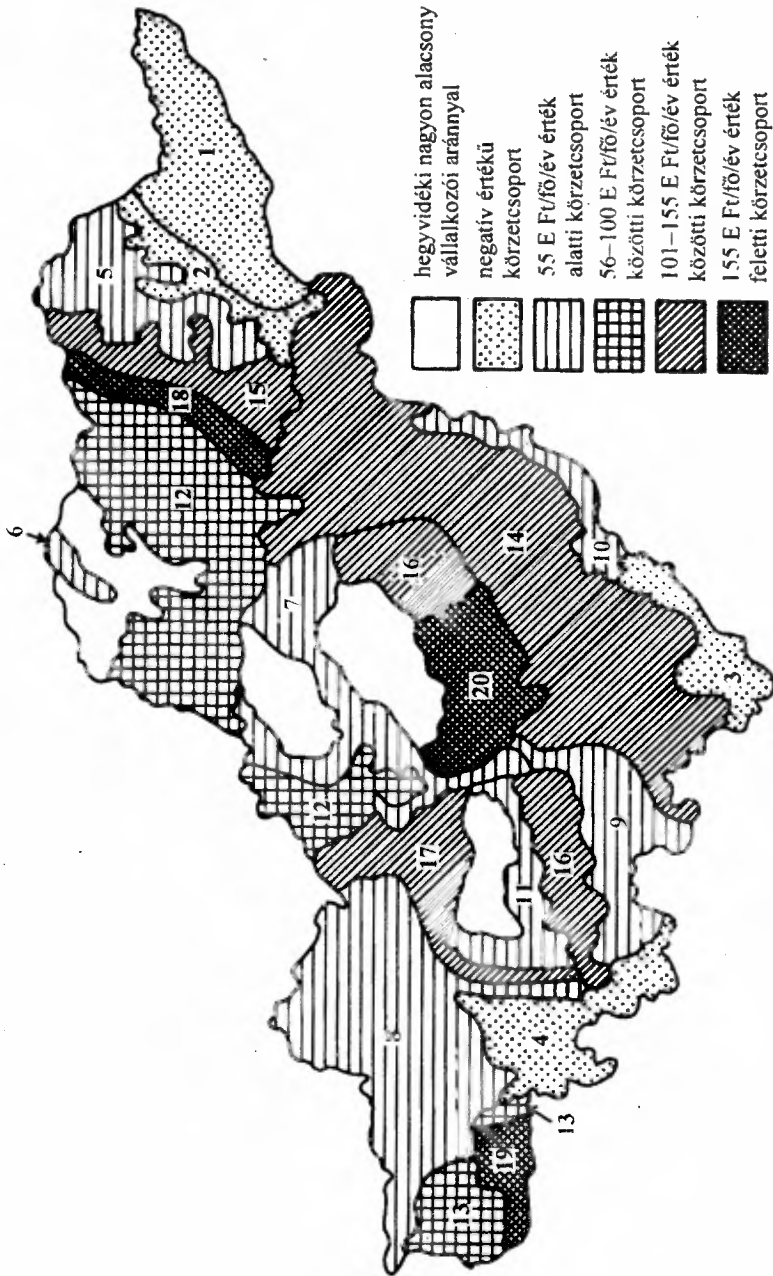
A feltételi változók (független változók) a következők voltak:

- az egy főre jutó összes eszközérték,
- az 1 hektár mezőgazdaságilag művelt területre jutó összes eszközérték,
- szántóterület átlagos aranykorona-értéke,
- az őszi búza, a kukorica és a napraforgó átlagtermése,
- az 1 hektár mezőgazdaságilag művelt területre jutó növénytermelési árbevétel,
- az 1 állategységre jutó állattenyésztési árbevétel,
- a kalászos növények aránya a vetésszerkezetben,
- az ipari növények aránya a vetésszerkezetben,
- az 1 hektár mezőgazdaságilag művelt területre jutó állategység (állatsűrűség).

A kapott kanonikus korrelációs együtthatók alakulását az 1. táblázat szemlélteti.

A vizsgálat során a következő általános összefüggések adódtak:

1. ÁBRA
Az egy főre jutó bruttó jövedelem mutatójára szerinti agrárcélú gazdasági körzetek képzése
Észak-Magyarországon 1991-1993. évi mutatók alapján
(Definition of agrarian economic regions in North Hungary by gross income per capita,
based on indices of 1991-1993)

Jelmagyarázat:

1 – Bodrogköz (1613) 2 – Tokaji-borvidék (6723 Hegyalja, 6721 Tokaji-hegy) 3 – Közép-Tiszavidék—Hevesi-ártér (1713 Hevesi-ártér) 4 – Keleti-Cserhát—Hatvani-sík (6323 Ecskendi-domság, 6324 Cserhátalja, 1911 Hatvani-sík) 5 – Hegyközi-domság—Zempléni-hegység (6731 Hegyközi-domság, 6711 Központi-Zemplén) 6 – Bódva-völgy (6623) 7 – Északi-Bükk—Ózdi-medence—Tarna-völgye—Tardonai-domság (6512 Északi-Bükk, 6831 Ózd-Egercsehi-medence, 6824 Tarna-völgy, 6531 Tardonai-domság) 8 – Északi-Cserhát—Központi-Cserhát—Zagyvölgye (6331 Terényi-domság, 6332 Szécsényi-domság, 6321 Központi-Cserhát, 6821 Zagyva-völgy, 6812 Középső-Ípoly-völgy) 9 – Gyöngyösi-sík (1921) 10 – Közép-Tiszavidék—Borsodi-ártér (1712 Borsodi-ártér)	11 – Központi-Mátra (6412 Nyugati-Mátra, 6413 Déli-Mátra) 12 – Borsodi-domság—Hevesi-dombvidék—Cserhát (6841 Sajó-völgy, 6842 Putnoki-domság, 6832 Pétervási-domság, 6852 Rakacai-völgy-medence, 6853 Keleti-Cserhát, 6854 Nyugati-Cserhát) 13 – Nógrádi-medence—Galgavölgy (6813 Nógrádi-medence, 6322 Galgavölgy) 14 – Észak-Alföldi-hordalékkúp-síkság—Taktaköz (1922 Hevesi-sík, 1931 Borsodi-Mezőség, 1932 Sajó-Hernádi-sík, 1711 Taktaköz, 1933 Harangod) 15 – Abaúj-Hegyalja—Szerencsköz környéke (6712 Abaúj-Hegyalja, 6862 Szerencsköz, 6722 Szerencsi-domság) 16 – Bükkaljai és Gyöngyösi-borvidék (6523 Miskolci-Bükkalja, 6422 Nyugati-Mátraalja, 6421 Keleti-Mátraalja) 17 – Felső-Tarnai-domság—Mátralába (6823 Felső-Tarnai-domság, 6424 Parád-Recski-medence, 6423 Mátralába) 18 – Hernád-völgy (6861) 19 – Nyugati-Cserhát (6311 Kosdi-domság, 6312 Nézsa-Csövári-domság) 20 – Egyri-borvidék (6522 Egyri-Bükkalja)

I. TÁBLÁZAT

*Kanonikus korrelációs együtthatók alakulása az észak-magyarországi, egy főre jutó bruttó jövedelem szerinti körzetcsoportokban 1991–1993. évi adatok alapján
(Canonical correlation coefficients in the categories of North Hungarian regions defined by gross income per capita, by the data of 1991–1993)*

Következmény változó megnevezése	Vizsgált körzetek összesen	I. körzet csoport	II. körzet csoport	III. körzet csoport	IV. körzet csoport	V. körzet csoport
I hektár mezőgazdasági területre jutó bruttó jövedelem	0,90	0,93	0,94	0,90	0,97	0,88
egy főre jutó személyes jövedelem	0,78	0,84	0,88	0,78	0,80	0,65
egy főre jutó bruttó jövedelem	0,27	0,56	0,50	0,27	0,39	0,54
1000 Ft eszközértékre jutó adózás előtti eredmény	0,24	0,49	0,22	0,24	0,18	0,42
A szignifikáns változópaók száma P<0,1% mellett	4,00	2,00	3,00	4,00	3,00	1,00

A főkomponens analízisekben szignifikánsnak bizonyuló jövedelem, illetve jövedelmekből képzett mutatók itt is magas szignifikancia szinten bizonyultak alkalmasnak a következmény változók szerepére.

Az egy főre, illetve a területegységre jutó bruttó jövedelem mutatók között több csoportban viszonylag szoros kapcsolat van. A két mutató között a közgazdasági kapcsolatot az egységnyi területre jutó dolgozók (gazdaságban foglalkoztatottak) száma biztosítja. A gazdaságok az egy főre jutó bruttó jövedelem növelési érdekeltségüket vagy a használt terület növelésével (vagy a terület intenzívebb használatával) elégtik ki, ha a foglalkoztatott létszámot nem tudják csökkenteni. A terület növelése esetén az egységnyi területre jutó bruttó jövedelem attól függően is csökkenhet, vagy nőhet, hogy az újabb területeken előállított pótlólagos bruttó jövedelem milyen mértékben változtatja meg a gazdaság összes bruttó jövedelmét – azaz esetünkben a változatlan létszám miatt- az egy főre jutó bruttó jövedelmet.

A két bruttó jövedelem mutató közötti pozitív összefüggés azonban nem csak azt a valójában üdvözlendő esetet jelzi, amikor növekvő bruttó jövedelem és ráfordítások mellett (változatlan esetleg növekvő létszámot feltételezve) nő az egy főre jutó bruttó jövedelem színvonala is. Az egy főre jutó bruttó jövedelem és az egységnyi területre jutó bruttó jövedelem pozitív kapcsolata akkor is bekövetkezhet, ha a bruttó jövedelem tömege, a gazdaságokban alkalmazott létszám és a használt földterület egyaránt csökken. Napjainkban sajnos inkább ez utóbbi folyamat tekinthető jellemzőnek.

Az egy főre jutó személyes jövedelem és az egy főre jutó bruttó jövedelem kapcsolata magától értetődő. A kapcsolat megjelenésének és erősségének módszertani szempontból elsősorban ellenőrzési jelentősége van. A mutatóknak és az egységnyi területre jutó bruttó jövedelemnek a viszonylag szoros kapcsolatára a két bruttó jövedelem összefüggéseinél elmondottak az érvényesek.

Az ezer forint eszközértékre jutó adózás előtti eredmény mutatója egyfajta eszközhasználati mutatóknak is felfogható. Közgazdasági értelemben közvetve kapcsolódik a profitráta mutatójához is. A következmény változókon belül tartalmilag és szakmailag fontos szerepe van. A teljes sokaságban P<0,1% mellett is szignifikánsnak mutatkozott. Az, hogy a vizsgált körzetek többségében nem került be a szignifikáns változók közé

elsősorban az adózás előtti eredménymutatók negatív jellegének, rendkívüli ingadozásának tudható be.

A kanonikus korreláció számítás eredményei is alátámasztották, hogy az egymással is viszonylag szoros kapcsolatban lévő függő változók között *a bruttó jövedelem mutatóknak szakmailag és statisztikailag egyaránt kitüntetett szerepük van.* Célváltozóként történő alkalmazásuk indokolt. Módszertani szempontból levonható következtetés, hogy az adott körzeteken belül a kisebb területi egységek és települések cluster-analízisének a csoportok képzését a szóban forgó mutatókkal külön is célszerű elvégezni. A vizsgálatok bizonyították a felsorolt független változók fontosságát is. Ezek alakulása számottevően befolyásolja ugyanis az agrártermelők alkalmazkodásának sikerességét, s a különböző körzetek mezőgazdaságának lemaradását, vagy felzárkózását. Mind a regionális fejlesztési tervek, mind pedig a regionális kérdéseket is kezelni képes agrárpolitika kimunkálásakor – körzetenként eltérő súllyal – mindenképpen figyelembe kell venni ezeknek a tényezőknek a várható alakulását.

Az 1. ábrán bemutatott körzetek közötti különbségeket részben az Európai Unió országai számára ajánlott mutatókkal, részben pedig a saját kutatásokban erre alkalmasnak bizonyult mutatókkal mértük. (Ez utóbbiak az 1 hektár mezőgazdasági területre jutó növénytermelési árbevétel, az 1 állategységre jutó állattenyésztési árbevétel, az egy főre jutó összes eszközérték, az ipari növények vetésszerkezeti aránya voltak.) Az 1991–1993. évi mutatók értékét az országos átlaghoz viszonyítottuk, s a különbségeket összesítettük. Ez adja az országos átlagtól való eltérést. Az eredményeket a 2. táblázatban foglaltuk össze.

A táblázatból levonható fontosabb következtetések:

A szántóterület arányának alakulásában nem tapasztalható összefüggés a körzetcsoportokhoz tartozással, illetve az agrártermelők alkalmazkodásának sikerességével.

A szántóterület átlagos aranykorona-értéke és az egy főre jutó bruttó jövedelem értéke közötti összefüggés a táblázatban is nyomon követhető. Kivételek a Tokaji-borvidék, a Keleti-Cserhát-Hatvani-sík, Gyöngyösi-sík, és a Felső-Tarnai-dombság tekinthető. Általában véve azt mondhatjuk, hogy a szántóterület minősége egyike azon tényezőknek, amelyek az agrártermelők alkalmazkodásának sikerét jelentősen befolyásolják.

Az 1 hektár mezőgazdasági területre jutó állategységgel mért állatsűrűség mutatójánál bizonyos összefüggést sejtet, hogy a II. körzetcsoportban van a legnagyobb lemaradás az országos állatsűrűségi értéktől, s a IV., illetve az V. csoportban található a legtöbb olyan értéket, ami azt megközelíti, vagy meghaladja. Az állatsűrűség mutatójának az agrártermelők alkalmazkodásának sikerességében szakmailag is kitüntetett szerepe van. Ez többek között a területegységre jutó nagyobb bevétellel, a gyengébb adottságú területek hasznosításával és az állattenyésztési ágazatok foglalkoztatási, bérkifizetési szerepével függ össze.

A mezőgazdasági területre jutó növénytermelési árbevétel mutatója az egyike azoknak a mutatóknak, amelyek a legjelentősebben befolyásolták az észak-magyarországi agrártermelők alkalmazkodásának sikerességét a kilencvenes évek első felében. Az is megfigyelhető, hogy a mutató alakulása a körzetek túlnyomó többségében igazodott a szántóterület átlagos aranykorona-értékéhez. A kevésbé sikeresen alkalmazkodó körzetekben (1–12. körzetek) csak a viszonylag jó minőségű földekkel rendelkező Keleti-Cserhát-Hatvani-síkon, és a Gyöngyösi-síkon haladja meg az országos átlagot. Ugyanakkor a viszonylag sikeresen alkalmazkodó körzetek közül (13–20. körzetek) csak a gyenge minőségű szántóterületekkel jellemezhető Felső-Tarnai-dombságon kerül az országos átlag alá. Meggyőződésünk, hogy az alkalmazkodás sikerességében az ipari nö-

2. TÁBLÁZAT
Az egy főre jutó bruttó jövedelem szerinti agrár körzetek közötti különbségek alakulása
(Differences between the agrarian regions defined by gross income per capita)

Körzet száma a X. ábra szerint	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
Szántóterület aránya	78,3	47,9	95,1	110,2	80,6	64,5	63,9	81,9	112,8	82,9	66,2	83,9	100,5	99,0	96,6	98,0	72,6	108,5	93,5	87,7
Szántóterület átlagos arany korona értéke	61,2	82,3	67,8	113,5	69,2	66,5	61,6	74,3	106,6	69,8	75,7	63,0	85,3	93,2	87,9	102,7	44,9	99,0	87,3	83,2
Mezőgazdasági területre jutó állategység	87,8	64,2	72,7	52,9	40,7	47,2	47,2	78,3	55,2	47,6	10,4	50,2	95,2	96,6	65,7	63,2	122,9	88,4	77,3	84,9
Mezőgazdasági területre jutó növénytermesztési árbevétele	98,5	81,1	81,3	131,4	60,7	25,1	27,8	60,7	101,5	58,6	80,3	80,8	143,0	122,4	155,5	136,2	86,2	162,6	100,7	107,7
egy főre jutó személyes jövedelem	83,9	84,0	78,0	76,0	82,5	59,5	75,9	83,8	96,5	74,5	78,5	78,3	82,4	92,0	79,6	93,6	86,9	195,2	104,0	95,0
1 állategységre jutó állattenyésztési árbevétele	55,0	59,4	89,2	55,1	50,4	92,6	55,6	58,9	116,3	70,0	151,1	62,4	68,3	100,2	75,5	91,0	90,4	107,3	102,2	162,7
egy főre jutó összes eszköz érték	90,7	70,9	87,3	54,3	52,8	34,3	55,5	47,4	62,4	45,3	52,0	43,3	44,1	103,7	99,3	113,1	90,0	100,0	91,1	106,2
Ipari növények aránya a vetésszerkezetben	67,7	83,4	79,4	149,9	55,8	63,3	63,6	118,1	143,5	92,5	76,2	103,4	174,1	116,3	105,4	140,0	89,0	126,4	157,9	159,2
Buza terméstartalag	89,9	76,2	89,8	79,8	86,9	60,5	74,8	83,5	86,3	77,8	100,8	83,3	88,6	109,5	102,3	88,7	81,2	106,0	82,6	96,2
Kukorica terméstartalag	85,3	94,3	82,8	59,0	91,7	50,1	57,7	83,4	79,8	58,7	88,8	75,8	99,1	102,6	90,2	85,2	76,0	105,5	80,1	85,3
Összesített ellérés az országos átlagtól	-20,2	-25,6	-17,6	-11,8	-30,7	-44,3	-41,6	-23,0	-4,0	-32,3	-22,0	-27,6	-5,0	+3,6	-4,2	+3,2	-16,0	+9,9	-2,3	+6,8

vények vetésterületi arányának emelése, a kalászos gabonáknál a vetőmag előállítás és a beltartalom minőségének (lisztminőség, fehérje tartalom stb.) javítása lehet az egyik legjárhatóbb út a fajlagos árbevétel növelésében. Megállapításunkat az *ipari növények vetésszerkezeti arányának* a táblázatban bemutatott értékei is alátámasztják. Külön vizsgálatot csak a viszonylag gyenge minőségű szántóterületekkel, viszonylag alacsony fajlagos növénytermelési árbevétellel rendelkező Északi-Cserhát–Központi-Cserhát–Zagyva völgye körzet indokol. Itt ugyanis az ipari növények vetésterületi aránya meghaladja az országos átlagot.

Az egy főre jutó személyes jövedelem az első 17 körzetben az országos átlag alatt van. A Bódva-völgy kivételével hús százalékon belüli ingadozással találkozhatunk. Ennek oka abban kereshető, hogy az egyébként is alacsony személyes jövedelmeket biztosító agrártermelők a gazdasági visszaesés hatására nem csökkenthették az átlagjövedelmeket. E helyett a foglalkoztatottak számának radikális csökkentésére kényszerültek. Az V. körzetcsoport átlaga azonban a személyes jövedelmek tekintetében is meghaladja az országos átlagot.

Az 1 állategységre jutó állattenyésztési árbevétel a kevésbé sikeresen alkalmazkodó körzetek közül csak a Gyöngyösi-síkon és a Mátra-vidéken magasabb, mint az országos átlag. Mindkét körzetben az állatlétszám igen nagymértékű csökkenésével összefüggő árbevétel növekedés játszik meghatározó szerepet, ami a mutató kedvező értéke ellenére is negatív folyamatként értékelhető. A sikeresebben alkalmazkodó körzetekben általában ez a mutató is kedvezően alakult.

Az egy főre jutó összes eszközérték a kevésbé sikeresen alkalmazkodó körzetekben általában mélyen az országos átlag alatt alakul. Öt körzetben például az országos értéknek a felét sem éri el. Ugyanakkor a jobban alkalmazkodó IV. és V. körzetcsoportban átlagosan az országos értékeket meghaladó számokkal találkozhatunk. Az élő munka technikai felszereltségét jelző mutatónak fontos szerepe van az agrártermelők alkalmazkodási sikereiben, vagy kudarcaiban, illetve a területi különbségek mérséklésében. Eből adódik, hogy kedvezőbb irányban történő alakításukat az agrárpolitikai egyik leg-sűrűtöbb feladatai közé sorolnánk.

Az országos átlagtól való összesített eltérés alapján különösen az országos átlagtól 20 százalékkal elmaradó körzetekre kívánjuk felhívni a figyelmet. Ebben a körben az eltérések olyan mértéket jelentenek, ami külön vizsgálatukat és különleges kezeléstük indokolja. A jelzett vizsgálódások eredményeit az agrárátmenet összefüggéseivel, s az ennek megfelelő válságkezeléssel, illetve agrárpolitikával foglalkozó részeknél is felhasználjuk.

A vizsgált tényezőcsoportok összefüggése, illetve az összefüggés szorossága szerint a körzeteket a következőképpen csoportosíthatjuk:

1) *Regionális válságkörzetek.* Negatív értékű, vagy az országos átlagtól 20 százalékkal alacsonyabb egy főre jutó bruttó jövedelem és gazdasági fejlettség, az országos átlagot 40 százalékkal meghaladó mezőgazdasági foglalkoztatott-arány és falusi munkanélküliség egyidejű jelenléte. A csoportba sorolás feltétele, hogy legalább három tényező csoportnál jelenjen meg a fenti határérték. Ebbe a körbe került a 1. Bodroghöz, 3. Hevesi-ártér, 6. Bódva-völgy, 7. Északi-Bükk, 8. Északi-Cserhát, 10. Borsodi-ártér, 11. Központi-Mátra, 12. Borsodi-dombság.

2) *Potenciális válságkörzetek.* Valamelyik tényezőcsoportnál extrém kedvezőtlen, az országos átlagtól több, mint 50 százalékkal eltérő értékek fordulnak elő. Ebbe a csoportba került a 2. Tokaji-borvidék, 4. Keleti-Cserhát, 5. Hegyközi-dombság, 9. Gyöngyösi-sík, 13. Nógrádi-medence, 15. Abauj-Hegyalja.

3) Átlagos helyzetben lévő, viszonylag jól alkalmazkodó, de gazdasági elmaradottságuk, s a falusi munkanélküliség miatt válságérzékeny körzetek. A tényezőcsoportok legalább felének az értéke az országos átlag fölött van, míg a másik fele az országos értéktől kisebb mértékben kedvezőtlen irányban tér el. 17. Felső-Tarnai-dombság, 19. Nyugati-Cserhát.

4) Jól alkalmazkodó, viszonylag fejlett körzetek. Három tényezőcsoport értéke az országos átlag felett van, negatív eltérés általában a falusi munkanélküliség rátájában jelenik meg. 14. Észak-Alföldi-hordalékkúp-síkság, 16. Bükkaljai- és Gyöngyösi-borvidék, 18. Hernád-völgy, 20. Egri-borvidék.

Általában véve elmondhatjuk, hogy a regionális válságkörzetek a makrorégió átlaga alatti egy főre jutó bruttó jövedelem értékkel rendelkező kistájakkal, míg a viszonylag fejlett körzetek az országos értéket meghaladó egy főre jutó bruttó jövedelem értéket elérő mikrorégiókkal esnek egybe. A potenciális válságkörzetekben egy-egy ágazat túlsúlya és válsága, illetve a vizsgált időszakban tapasztalható súlyos alkalmazkodási zavarok hatása mutatható ki.

Meggyőződésünk, hogy az átmeneti korszak válságkezelést is célzó agrárpolitikájának számolni kell a bemutatott körzetekkel, s ezek alakulása a későbbiek során sem hagyható figyelmen kívül.

Az erre vonatkozó javaslatainkat regionális fejlesztéssel összefüggő munkáinkban, terveinkben folyamatosan érvényesítjük, s azokat publikáltuk is.

Jegyzetek

- 1 A kutatómunka a T013221 „Az agrárátmenet gazdasági törvényszerűségei Észak-Magyarországon” című OTKA téma keretében folyik a szerző vezetésével.
- 2 A hivatkozott ajánlás az EU 75/268 számú direktívája.

Irodalom

- Dorgai L. – Laczkó I. (1987) *A hegy- és dombvidéki gazdálkodás ökonómiaja*. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest.
- Enyedi Gy. (1975) A magyar mezőgazdaság térfelosztása, körzetesítése. *Földrajzi Értesítő*, 1. 33–53. o.
- Erdei F. (1968) *Területi elhelyezés és üzemi specializálás a mezőgazdaságban* (Szerk.: Vági F.) Mezőgazdasági Kiadó.
- Faragó L. (1994) Adalékok a területfejlesztéssel kapcsolatos fogalmak vitájához. *Tér és Társadalom*, 3–4. 23–39. o.
- Fehér A. (1992) Gondolatok az agrárválságról. *Borsodi Műszaki-Gazdasági Élet*, 3–4. 99–105. o.
- Fehér A. (1993) Válság-földhasználat-megélhetés az észak-magyarországi elmaradott agrártérségekben. *Gazdálkodás*, 10. 1–12. o.
- Fehér A. (1994) A regionális különbségek szerepe Észak-Magyarország mezőgazdaságában, MICROCAD–94 Informatikai Nemzetközi Konferencia Vállalkozási szekciójának kiadványa. 78–86. o.
- Fehér A. (1994) Új táj kutatási módszerek és hasznosításuk a hátrányos helyzetű alföldi körzetek fejlesztésében. In: *A vállalkozás-élénkítés agroeconomiai, szociológiai és szociálgeográfiai problémái hátrányos helyzetű alföldi térségekben*. (Szerk.: Süli-Zakar I.) Kossuth Lajos Tudományegyetem Társadalomföldrajzi Tanszék, Debrecen, 95–107. o.
- Fehér A. (1995) Agrárpolitikai megoldások a regionális feszültségek kezelésére. *Falu*, 3.

- Fehér A. (1995) Regionális és foglalkoztatási feszültségek az észak-magyarországi agrárkörzetekben. In: „Agrárátalakulás, stabilizáció, modernizáció”. Az MTA Agrárközgazdasági Bizottsága Konferenciájának kiadványa, Budapest.
- Fehér A. (1995) Regionális különbségek – agrárpolitika. In: *A mezőgazdaságtól a vidékfejlesztésig*. Falukonferencia III. (Szerk.: Kovács T.) MTA RKK, Pécs.
- Isard, W. (1966) Location and space-economy. Mass. M.I.T. Press, Cambridge.
- Laczkó L. (1975) Az ország elmaradott területeinek vizsgálata. *Területi Statisztika*, 474–485. o.
- Laczkó L. (1971) Természeti erőforrások és a gazdaság térszerkezete közötti kapcsolatokról. *Földrajzi Értesítő*, 4. 469–484. o.
- Lösch: Die räumliche Ordnung der Wirtschaft. Fischer V. Jena, 1940.
- Marosi S. (1980) Tájékutatósi irányzatok, tájértékelés, tájtipológiai eredmények. *MTA Földrajztudományi Kutató Intézet közleményei*, 35. Budapest.
- Pécsi M. (1980) A környezet komplex kutatásának földrajzi problémái. *Földrajztudományi közlemények* 20. 127–132.p.
- Marosi S. (1980) Tájékutatósi irányzatok, tájértékelés, tájtipológiai eredmények. *MTA Földrajztudományi Kutató Intézet közleményei*, 35. Budapest.
- Zoltán Z. (1984) *A dinamikus gazdaságföldrajz elmélete*. Tankönyvkiadó, Budapest.

A NEW METHOD FOR DIVIDING ECONOMIC SPACE FROM AGRICULTURAL POINT OF VIEW

ALAJOS FEHÉR

The objective of the essay, besides inter- and multi-disciplinary regional research, is to expand the agrarian-based division methods of the economic spaces and to introduce a scientifically established new method. After taking a short look at the basic concepts, we deal in more details with the special features of the agricultural space of Northern Hungary, with special regard to the challenges of agriculture in the region and the responses of the agricultural producers.

Within the geographical and economic space of the macro-region, we designated the areas with unfavourable endowments by harmonising the methods recommended for the member states of the European Union and the Hungarian statistical sources. The new spatial units, the districts were defined by linking the physical geographical units, the small regions by economic features, and also by homogenisation.

In our researches we proved from several aspects that the index of gross income per capita is suitable for the measurement of the adaptation capabilities of the agricultural producers as well as for the indication of the level of economic development or underdevelopment. We compared the regional differences by the index system recommended for the member states of the EU and by the gross income per capita. In the major part of the districts similar results were achieved, which proves that the unfavourable endowments and economic underdevelopment coincide in most cases.

We created agro-economic districts by dividing the economic space of the region on the grounds of figures of gross income per capita in a three-year period. We found that the dominant factors shaping the differences between the districts (including the different adaptation capabilities of the agro-producers) were the unfavourable endowments, the high rate of agricultural employees and village unemployment. Considering the fact that we defined regional crises as crises of adaptation showing structural features, the listed factors are in a tight connection with the appearance and deepening of the crises. Thus the economic districts that we defined can be classified as crisis regions or potential crisis regions from the aspect of regional crises, crisis-sensitive regions because of their economic underdevelopment and village unemployment and regions that are relatively successful in adaptation.

The defined regions can be used for both modelling the effects of agricultural policy and the completion of regional agrarian strategies and development plans.

Translated by Zoltán Raffay